

УЧЕНИЧКА БИБЛИОТЕКА
УЧЕНИЧКА БИБЛИОТЕКА
Л. Бр. 2817/17
П. Бр.

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ л. 77

ПОВРЕМЕНИ СПИС
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ
А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:
А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XVII

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1938—1939

Neki primjeri asimilacije dentala *t, d* palatalu *ʃ, ɲ*

1. U izdanjima naših obiju Akademija posljednjih godina nije samo izdano nekoliko knjiga naših starih dragocjenih jezičnih spomenika, nego je štampano i nekoliko vrijednih studija u vezi s tima spomenicima. I kao izdavalac i kao proučavalac naše jezične starine na prvome je mjestu naš prof. Milan Rešetar, čijim smo trudom i za posljednju Gundulićevu proslavu dobili novo izdanje Gundulićevih djela. U spomenutim izdanjima, i to u XXXI knjizi (1934) „Djela“ Jugoslavenske akademije, uz izdanje prof. Fanceva „Vatikanskoga hrvatskog molitvenika“ (iz konca 14 ili iz početka 15 vijeka), nalazimo i trud jednoga inostranca, dra. Cira Gianellija, skriptora Vatikanske biblioteke, koji je tu spremio za drugo izdanje „Hrvatski molitvenik“, koji bi mogao biti i naša najstarija štampana latinička knjiga (oko godine 1495).

Jedna bilješka iz toga Gianellijeva izdanja u vezi s jednim Rešetarovim mišljenjem potakla me je da napišem ovaj članak.

2. U Gianellijevu izdanju (u „Djelima“ JA. XXXI, 253) čitamo u psal. 18,9: Pravde Gospodinove pravedne, veseleće srca: zapovijed Gospodinova svijetla „*prosvitgluiiuthi*“ oči — i uz taj tekst u 5 bilješci: „važada štamp. griješkom mj. *prosvitgluiiuthi*, *prosvitlujuci*; čitaće *prosvitlujuci*, prema običnoj grafici knjige, nije dovoljno pouzdano. Isp. M. Rešetar, Dubrovački zbornik od god. 1520, Beograd 1933, str. 193“.

A evo što veli Rešetar na tome mjestu: „Ima nekoliko primjera gdje je u Zborniku¹⁾ *č-d* a danas *t-d*. Za tako *č* imam samo ova

¹⁾ Tj. u Dubrovačkom ćirilskom zborniku od g. 1520, što ga je izdao pod natpisom „Libro od mnogijeh razloga“ kao XV knjigu, 1926, „Zbornika za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda I od.“ Opsežna Rešetarova studija o „Libru“ izašla je kao 100 knjiga, 1933, „Posebnih izdanja“ S. K. A. U toj je studiji Rešetar

dva primjera: *просвѣтлаю* 39,7 iz C i *просвѣтлаше* 30,2 iz E, što se ima čitati *prosvječlaju* i *prosvječluje*, ako nisu pisarske pogreške! Naprotiv nema razloga da sumnjamo o primjerima sa *đ*: *данъ свѣни* (*sudni*) 30,7; *до свѣнега дне* 41,1; *последнѣ[и]* (*posljedni*) 43,0; *последнемъ* 42,5; *свпрѣнна* (*suprôcnijā*) 30,7 načineno prema *свпрѣн* 10,20. 41,5; *страдати* (*strádati*) 35,3. Upada u oči da su svi ovi primjeri s neobičnim *đ*, a tako i onaj jedan s neobičnim *č*, iz C; sadašnji su oblici *sudni*, *posljedni* postali disimilacijom grupe *dn*, a *stradati* je drukčije građeno“.

U tom pasusu treba da se štošta ispravi. Svi primjeri s neobičnim *đ* nijesu iz C, jer je primjer *свѣни* 30,7, koji bi prema rukopisu trebalo da glasi *свѣни*, iz E; mjesto *до свѣнега дне* 41,1 trebalo bi da bude... 41,9; mjesto *последнѣ[и]*... 43,0 trebalo bi da bude... 43,1; mjesto *свпрѣнна* 30,7 trebalo bi da prema „Libru“ bude *трѣнна*, kako je doista i u rukopisu koji sam zaradi toga ogledao. U Rešetara se uopće ne vidi zašto je njegovo „*suprôcnijā*“ metnuto među primjere sa *đ*.

Upravo mucu Rešetarovoj treba da zahvalimo, što prema onome, što je on utvrdio o grafici pojedinih ruku, možemo i spomenute primjere pročitati posve pouzdano, i to *просвѣтлаю* 39,7 iz C kao *prosvječlaju* i *просвѣтлаше* 30,2 iz E kao *prosvječluje*. Da to nijesu pisarske pogreške, dokazuje ovo: ruka C za glas *ʃ* ne piše nikad *ѣ*, pa prema tome *просвѣтлаю* 39,7 ne stoji griješkom mjesto *просвѣ[т]ѣлаю*; ruka E za glas *ʃ* i *ɲ* piše i *ѣ* i *ѣи*, pa stoga *ѣ* i *ѣи*, koje se ne smije čitati *ʃ* i *ɲ*, rastavlja poluglasom *ѣа* i *ѣи*, po čemu i *просвѣтлаше* 30,2 treba čitati *prosvječluje* kao i *свѣни* 30,7 *sudni*.

Kad tako izlazi za dubrovački govor posve pouzdano čitaće *prosvječluje* iz ćirilске grafike „Libra“, onda i naprijed spomenuti primjer *prosvitgluiiuthi* iz „Hrv. mol.“ treba doista prema grafici toga spomenika, u kome se *th* uzima za *č*, čitati samo *prosvitlujuci*. Prema tome bismo imali tri primjera iz dubrovačkoga govora u kojima se javlja neobično *čʃ* za obično *tʃ*.

No to neobično *čʃ* iz dubrovačkih spomenika može se i odrud potvrditi; za *ɲ* imam uz navedena tri primjera i četvrtu potvrdu iz glagojskoga „Transita sv. Jerolima“ (štamp. god. 1508), u kojem se čita: „Ne čtuj veće bogatoga nego ubogoga, da samo onoga v kom veće *prosvitlujuje* se kriposti“. Taj primjer navodi i ARj. XII, 437^a uz glagol *prosvječlivati*, ali je obrađivač Maretić za *ɲ* krivo rekao da

pored drugoga utvrdio i to da je „Libro“ pisalo više ruku; slova A, B, C, D, E, F naznačuju ruke rukopisa, a brojevi uz primjere — članke i paragrafe u Rešetarovu izdanju.

je „postao smjesom od *prosvjeđivati* i *prosvjetljivati*, tj. od jednoga je uzeto *č*, a od drugoga *l*“.

Navedena četiri primjera iz različitih spomenika („Hrv. mol.“ iz g. 1495, „Transita“ iz g. 1508 i „Libra“ iz g. 1520 od ruke C i E) utvrđuju zajedno posve pouzdano skup *čl < tl*, pa je prema tome jasno da se u skupu *tl* u nekim govorima izvršila inače nepogodna regresivna palatalna asimilacija.

3. Da spomenute primjere sa *čl < tl* treba doista tako tumačiti, to nam dokazuje i jednaki proces u skupu *th > čh*, jer i drugdje u skupu *tl* i *tn* nalazimo paralelan razvitak (ispor. na pr. dijalekatski *klo < tlo* i *knalo < tnalo* „drvocjep“).

Paralelizam *tl > čl* sa *th > čh*, koji se teoretski smije postavljati, možemo i zbiškim primjerima iz današnjega govora i iz naših spomenika, kako ćemo dalje vidjeti, potvrditi.

U ARj. V 839^b s. v. l. *kūthāk* 'kutni zub' čitamo i ovo: „Gdje gdje se zamjeñuje *-th-* glasovima *čh*, vidi kod l. *kutñi*. *Kūthāk* znači što i u Vuka *kutñak*. Sve su mi već *kučñaci* popadali (u Lici). J. Bogdanović“. A kod l. *kutñi* piše Budmani ovo: „Uz *kutñi* nalazi se i *kućni*. Premda se ovaj oblik nalazi u najstarijemu primjeru (U Vrančićevu rječniku [iz g. 1595], ja se spominem da sam ga našao u nekome dubrovačkome rukopisu XVIII vijeka...), i premda ima i novoslov. *kōčñjak* i *kōčñnik* (uz *kōtnjak* i *kōtnik*), ne može biti stariji od prvoga. Postaje se tumači tijekom što su se glasovi *čn* (može biti u doba kad se glas *č* malo razlikovao od *tj* kao što je i sad kod čakavskoga *č*) mijenjali u *th*, kao n. p. u *kūćni* i *kūthñi*, *nōčñi* i *nōthñi* itd., te se po tome shvatilo kao da između *kūćni* i *kūthñi* nema razlike za ona dva glasa“.

Iz ARj. izlazi da se i danas u Lici mjesto *kūthñaci* govori *kūćñaci*, i da već Vrančić potvrđuje obličje *kūćñi* (u njegovoj nesavršenoj grafici zapisano kao *kućni*) mjesto *kūthñi* (zubi), kako je u Mihaljinu „Blagu“ (iz god. 1649). Ostalo što je Budmani za postaje obličja *kūćñak* i *kūćñi* rekao nije za nas ovdje znatno. Jedino treba da napomenem da navedeni novoslov. primjeri *kočñjak* i *kočñnik* postaju sasvim drukčije nego naše *kućñak*; to se može vidjeti i iz Pleteršnikova „Slovara“ s. v. l. *kōčñnik* (i *kōčñnik*) < *kotčñnik*, iz čega se vidi da je slovenska riječ izvedena iz osnove deminutiva *kōtec* 'kútac, kútač', koji i sam prema Pleteršniku ima i značenje „Stockzahn“ (tj. *kućñak*).

4. Isti prijelaz *th > čh*, tj. regresivnu palatalnu asimilaciju, kojom treba tumačiti današnji lički primjer *kūćñak* mjesto *kūthñak*, potvrđuju osim Vrančićeva primjera i drugi.

U „Vatikanskom hrv. molitveniku“ (oko 1400 godine), s kojim se u jezičnom pogledu veže i spomenuti štampani „Hrv. molitvenik“, (iz godine 1495), a i „Dubrovački zbornik“, iz kojih su navedeni primjeri sa *čl < tl*, čitamo u Fancevjevu izdanju ovaj primjer: Blažena mati i pričista djevo, prislavna carice „feđa – suiēhgna(!)“, moli za nas Gospodina (v. Djela JA. XXXI, 28). Za me nema ni najmañe sumñe da „feđa suiēhgna“, ako je doista tako u rukopisu, stoji pisarskom griješkom mjesto „feđa suiēchgna“, koje treba čitati samo *segasvjeđña*.¹⁾

Obličje *segasvjeđñi* potvrđuje i „Libro“ primjerima: (toliko je fortuna) „сѣга свѣѣ[т]ѣна“ neistina 24,5 i (u razlika blata zamršen) „сѣга свѣѣна“ 28,6. Oba su primjera od ruke B, koja za glas *ñ* ne biježi *ћн*, nego samo *н* (na pr. *вншнн* 24,8), *ни* (na pr. *напоконна* 24,1), *гн* (na pr. *гнѣгово* 27,2) i *гни* (na pr. *арѣгннн* 24,2 = rvañe), pa prema tome i ovdje „сѣга свѣѣна“ može biježiti samo izgovor *segasvjeđña*. Iz toga je jasno da je u prvom primjeru „сѣга свѣѣ[т]ѣна“ Rešetar bez potrebe umetnuo *t* u uglastim zagradama.²⁾ Zato je poslije u svojoj studiji o „Libru“ i sam rekao da je primjer „сѣга свѣѣ[т]ѣна“ 24,5 „sigurno bolje čitati kako je napisan, dakle *сѣга свѣѣна* (kako je pisano i u br. 28,6), dakle sa *č* koje je postalo od *t*“ (v. „Dubrov. zborn.“ 138).

Obličje *segasvjeđñi* može se osim iz spomenutih dubrovačkih spomenika („Vat. hrv. mol.“ i „Libra“) potvrditi i drugim primjerima.

U hrvatskom glagojskom „Kolunićevu zborniku“ (iz god. 1486) u izdanju Vaļavčevu čitamo: oholstvo *segasvitñe* 182 (pored: dobro *segasvitñe* 7).³⁾ Uz taj čakavski primjer pristaje i drugi iz „Korizmeñaka“ (iz god. 1508): živući va veselji *segasvitñem* 57^b pored: na poželenje *segasvitñe* 57^b.

Dubrovačko obličje *segasvjeđñi* potvrđuje i pridjev *sesvjeđñi* u primjeru iz testamenta Stjepana Kosače od god. 1467: (ni za jednoga člo-

¹⁾ Ima i drugih primjera gdje *h* stoji griješkom mjesto *ch*; ispor. „pomo[c]hñich“ (tj. *pomoćnik*) 8, „no[c]hñni“ (tj. *noćni*) 74 i dr.

²⁾ Na krivu korekturu „сѣга свѣѣ[т]ѣна“ moglo je Rešetara navesti i to što se u „Libru“ nalazi i obličje „*segasvjetñi*“; ispor. (naslađenja) *сѣга свѣѣна* (tj. *segasvitñia*) 21,3 od ruke E koja sa *ћн* biježi glas *ñ*. Za obličje *segasvjetñi* ispor. i primjere: ni po jednom člo- *segasvjetñem*. Mon. serb. 459 (u ispravi hercega Stjepana iz god. 1453); Od naslidovanja Isukrstova i od pogrjenja tašćin *segasvitñih*. S. P. H. I, str. LXXV (iz rkp. XVI vijeka).

³⁾ Ja sam zaradi veće pouzdanosti u te primjere ogleđao i sam original u Arhivu Jugoslavenske akademije.

věka) ссѣкѣннѣга (tj. *sesvječnega*) u Stojanovića, Stare srp. pov. 1/2, 89.¹⁾

Za spomenuti prijelaz *th* > *čh*, koji je ovdje utvrđen primjerima sa *segasvječni* i *sesvječni*, mogu navesti još drugih potvrda.

I u starini se, kao i danas, govorilo negdje *letni*, negdje *letni*, a tako i *proletni* pored *proletni*. Tamo gdje se govorilo *letni* i *proletni*, i gdje je skup *ti* mogao prijeći u *čh*, moglo se razviti i *lečni* i *prolečni*. Ja to obličje mogu i potvrditi. U ARj. s. v. *lečni* nalazimo ovaj primjer: To je ne plandište i *lične*²⁾ hladnište. M. Držić 432. Primjer je uzet iz VII knige S. P. H. iz drame „Porod Jezusov“ koja se sad izlučuje iz djela M. Držića i od nekih pripisuje Vetranoviću (v. S. P. H. VII², 1930, str. III—V). No i izlučivši „Porod Jezusov“ iz djela M. Držića mi ne možemo opravdano ni negovu jeziku odreći iz Vetranovića potvrđeno obličje *lečni*, jer u samoga M. Držića nalazimo *prolečni* (s varijantom *prolečni*) u 153 stihu „Venere“ (v. S. P. H. VII², 258). Taj primjer ističe i Rešetar u studiji „Jezik Marina Držića“ (v. „Rad“ 248, 1933, str. 154).³⁾

Obličja *prolečni* (uz *proletni* i *proletni*) ne spominje doduše ARj., ali u njemu ima *pramalečan* s jednim primjerom iz E. Pavića Prosv. (1762): „predike... *pramalične* s litnima“, no taj je pridjev načinjen posve mehanički prema *pramaleče* onako kako danas neki grade pridjev *prolečni* prema *proleče*.

5. Za prijelaz *th* > *čh* ima i drugih potvrda.

Jedan je primjer *prična* < *pritha* (tj. *prijetha*)⁴⁾ iz Lekcionara N. Rašine (iz god. 1508): U dni one Saulo jošte dišuci *pričhami* (v. Rešetarovo izd., Djela JA. knj 13, 1894, 258) što ga je istakao već Rešetar u studiji „Primorski lekcioniari XV. vijeka“ rekavši: Pred mekijem *n* stoji mjesto tvrdoga *t* meko *č* u *pričhami* (*prijethami*), a naprotiv mjesto mekoga *č* stoji tvrdo *t* u *svijethaka*“ (v. „Rad“ 136, 1890, 109).

Uz *prična* < *pritha* iz Rašine pristaje i stariji dubrovački primjer *potračna* < *potratna* iz ćirilskog zapisa u knjiži Div. Canz. iz god. 1461 (u Pucićevim „Spom. srp.“ 2, 119 i u Stojanovićevim „Star. srp. pov.“ br. 1057, gdje se zapis meće u godinu 1462 s upitnikom).

¹⁾ U Pucićevim Spom. srp. II, str. 126, štampano je pogrešno „сѣкѣннѣга“; pa je s tom pogreškom taj primjer ušao i u Daničićev Rječnik s. v. сѣкѣннѣга.

²⁾ Bilo bi možda bolje, da je štampano *lične*.

³⁾ U starijega Ć. Držića nalazimo *proletni*; ispor.: Krunu vrh ne nosi *proletnoga* cvita (v. S. P. H. II², str. 360 u pjesmi „Višnji bog ki vlada...“).

⁴⁾ U ARj. ne nalazimo obličja *priječna*; nema ga ni kod riječi *prijetha*.

Daničić je taj primjer unio u svoj Rječnik, ali je krivo rekao da je u njemu *č* mjesto *t* pogreška (v. i ARj. XI, 189^b). U spomenutom je zapisu obličje *potračna* potvrđeno četiri puta, i to ovako: za scēnu od *potračne* („пoтpачнѣ“); jer je tuži *potraču* („пoтpачнѹ“) učinio Mihajlo; od koje *potračne* („пoтpачнѣ“) da bi se platila pjećija; za napravu i *potraču* („пoтpачнѹ“).

Sasvim kao „*prična*“ < *pritha* ili *potračna* < *potratna* postaje i primjer *smučna* < *smutna* što ga pored mladih potvrda (na pr. iz Matijevićeva „Ispovjedaonika“ iz god. 1630, str. 36) mogu potvrditi iz glagoških „Mirakula slavne deve Marije“ (iz god. 1508): učini se velika „smučna“ (tj. *smučna*) od vsih“ (v. „Starine knj. 23, 1890, str. 90, i Strohal, Mirakuli ili čudesa I, 1917, str. 70).

Navedeni primjeri: *kučnāk, kučnū* (mj. *kūtnū*), *lečni, prolečni, segasvječni, sesvječni, priječna, potračna* i *smučna*, sa *th* > *čh*, mislim da dovoljno utvrđuju i *tl* > *čl* u naprijed spomenutim primjerima.

6. Ako su spomenuti primjeri sa *čl* < *tl* i *čh* < *th* nastali fonetski, kako ja mislim, onda je sasvim prirodno što u istim spomenicima nalazimo potvrda i za *dh* > *đh*. Takav prijelaz potvrđuje osobito obličje *sudhi* < *sudhi*, za koje su već naprijed navedene dvije potvrde iz dubrovačkoga „Libra“: дань сѣхъни 30, 7 i до сѣхънега дне 41, 1. Za *n* nalazimo i u Daničićevu Rječniku s. v. соуданъ ova tri primjera: на дань сѣгни. Mon. serb. 342. (1427). 456. (1452). на дань сѣхъни. Mon. serb. 371. (1432). Za te primjere kaže krivo Daničić da su „pisarske pogreške na koje je navraćao pisare glas *n*“. Potvrdu za obličje *sudhi* nalazimo i u nešto od „Libra“ starijoj dubrovačkoj redakciji katoličkog molitvenika što ga je ćirilskim slovima štampano Dubrovčanin Frančesko Ratković Micalović u Mlecima god. 1512 i što ga je sad, za drugo izdanje u 122. knj. (1938) „Posebnih izdanja“ S. K. A., priredio prof. Rešetar pod natpisom „Srpski molitvenik od g. 1512“.¹⁾ U Rešetarovu izdanju na str. 76 čitamo: ѡ дань сѣхъни, koje se prema grafici toga spomenika na tome mjestu može čitati samo *sudhi*.

Kad smo ovako i za dubrovački govor iz ćirilskih spomenika utvrdili obličje *sudhi*, onda i u latiničkoj grafiji: (u dan) „*fugni*“ 44 u „Vatikanskom hrvatskom molitveniku“, koji je nastao okretanjem nekoga čakavsko-dalmatinskog teksta na dubrovački govor, ne možemo drugo vidjeti nego *sudhi*.

¹⁾ Taj „Srpski molitvenik“ upravo je mlada redakcija hrvatskoga latiničkog molitvenika što ga je prema latiničkom rukopisu (oko g. 1400) izdao prof. Fancev pod natpisom „Vatikanski hrvatski molitvenik“.

Neopravdano bi bilo reći da *gn* i u „*fugni*“ vaļa čitati *n̄* (tj. „*suñi*“) prema drugim primjerima sa *gn = n̄* (na pr. „*pocigne*“ 3 = *po-čiñe*). Redukciju skupa *dn̄ > n̄*, koju bismo morali uzimati za čitañe „*suñi*“ (mjesto našega *suđñi*), ne potvrđuju drugi primjeri u kojima *dn̄* ostaje. Tako u štampanom „Hrvatskom molitveniku“ (god. 1495), u kojem je također izvršena dubrovačka redakcija, čitamo „*judgnii*“ (tj. *sudñi*) 280, dakle bez promjene *dn̄ > n̄* i bez redukcije *dn̄ > n̄*. Slovo *g* služi u „Vatikanskom hrv. molitveniku“ i za *đ* (ispor. na pr. „*megu*“ 3 = *među*), pa prema tome *g* i u skupu *gn* može značiti i *đ*; (v. i dalje o čitañu primjera kao „*gošpogne*“, tj. *gospođñe*).

Uz štokavsko obličje *suđñi < sudñi* mogu navesti i jednu korespondentnu čakavsku potvrdu *sujñi*. To je primjer „*na-fuyñi daan*“ iz staročačavskih „*Žića sv. otaca*“ (oko god. 1400) što ih je nedavno izdao pop V. Premuda (v. „*Starine*“ XL, 178). Po grafici toga spomenika *ni* se čita i *ñi*, pa se tako i „*fuyñi*“ smije čitati *sujñi*.

Pouzdanu potvrdu za *dn̄ > n̄* imamo i u obličju *gospođñ-*. Uz pridjev *gōspodañ* (danas *gōspodñi*) u ARj. III 302^a piše Budmani i ovo: „Na dva mjesta XV vijeka omekšañe s *n̄* prelazi na *d* što se tijekom mijea na *đ*; ali se ne može poznati, ostaje li meko *n̄*, ili se mijea na *n*: križu *gospođnu* (госпођну). Mon. serb. 401 (1439)“. K ovim ćirilskim primjerima mogu dodati još dva ćirilski primjera: jedan iz spomenutoga zapisa iz godine 1461 ili 1462 u kojem dolazi obličje *potračña* (v. pod 5): prizivaje na pomoć ime *gospođñe* („госпођñe“) i drugi iz god. 1466 iz testamenta gosta Radina (u Stojanovića, Stare srp. pov. I/2, 153): na sveto vzbkrsenje *gospođñe* („госпођñe“) kojima se utvrđuje i čitañe *gospođñ-*. Tako i u pismu Dubrovčanina Paskoja Markovića iz godine 1464 (u Stojanovića I/2, 450) nalazimo ljetu: *gospođñe* („госпођñe“).

Kad je ovako i obličje (*gospodañ-*) *gospođña-gospođñe* utvrđeno na osnovi sigurne grafike ćirilskih spomenika, onda možemo čitati jednako i neke latinićke primjere.

U spomenutom „Vatikanskom hrvatskom molitveniku“, koji je, kako je rećeno, nastao okretañem nekoga čakavsko-dalmatinskog teksta na dubrovaćki govor, čitamo ovakve primjere: u dom *gošpodang* 21, 26, ali: djela *gošpogna* 8, 13, dostojanje *gošpogne* 24, 26, (ime) *gošpogne* 14, 15, 22, 25 (3x), (prid licem) *gošpognim* 17, (crkvo) *gošpogna* 17, (istina) *gošpogna* 19, (imenu) *gošpognemu* 21, (doma) *gošpogna* 21, (koljena) *gošpogna* 26 i dr. Po grafici toga spomenika *gošpodang* treba čitati *gospodañ*, a primjere sa *gn*: *gošpogne*,

gošpogna i dr. ne bi vaļalo čitati *gospoñe, gospoña* (prema drugim primjerima sa *gn = n̄*, na pr. „*pocigne*“ 3 = *poćñe*), nego samo sa *dn̄*, tj. *gospođñe, gospođña, gospođñemu*, jer se i ovdje redukciji skupa *dn̄ > n̄* protive primjeri sa *-dn̄-* u tome pridjevu iz istoga spomenika: (prid licem) *gošpodgnim* (tj. *gospođñim*) 9, (sile) *gošpodgne* (tj. *gospođñe*) 13, (popove) *gošpodgni* (tj. *gospođñi*) 14 i dr.

Čitañu „*gospoñe*“ (kao i čitañu „*suñi*“) protivi se i štampani „Hrv. molitvenik“, u kojem nalazimo na pr.: (ime) „*gospodgne*“ (tj. *gospođñe*) 267 (3x), (djela) „*gošpodgna*“ (tj. *gospođña*) 259, (kriposti) „*gošpodgne*“ (tj. *gospođñe*) 259 i dr. pored: (anđeli) „*gošpogni*“ 259, (sluge) „*gošpogni*“ 259 koje bismo, ako nije pisarska pogreška, mogli čitati *gospođñi*. Ovako kolebañe u izgovoru *gospođñ-* i *gospođñ-* odaju možda i primjeri: (popove) „*gošpodgni*“ 259 i (ime) „*gošpodgne*“ 260. Redukciji *gospoñ-* < *gospođñ-* za dubrovaćki govor u spomenutim dubrovaćkim latinićkim molitvenicima protivi se i ćirilski „Srpski molitvenik“ (iz god. 1512) u kojem nalazimo samo obličje *gospođñ-*; ispor. na pr. гвєсподѣне 19, гвєсподѣна 19 (3x), 20, 31, гвєсподѣни 25 (2x), гвєсподѣни 25, (имє) гвєсподѣне 26, гвєсподѣне 34 i dr.¹⁾

Što po grafici *gn* za *dn̄* u „*Vat. hrv. mol.*“ u primjerima kao „*gošpogne*“ nije za glasom *đ* oznaćeno jasno *n̄*, to nas u nesavršenoj staroj latinićkoj grafici ne treba da smeta. Glas *n̄*, za koji se u „*Vat. hrv. mol.*“ uzima obićno skup *gn*, biļeži se samo slovom *n* i u drugim nekim primjerima, na pr. „*na-ogan*“ (tj. *na ogañ*) na str. 8 u 11 retku, pa zato i *n* u rijeći „*gošpogna*“ na istoj strani u 9 retku smijemo čitati jednako, tj. *gospođ-ña*. A da *gn* u spomenutim primjerima vaļa čitati upravo *dn̄*, kao i u ćirilskim primjerima, a ne *dn*, dokazuje i primjer „*gošpognemu*“ (tj. *gospođñemu*) 21. I iz onoga će se što ću dalje, govoreći o obličju *posļeđñi*, reći vidjeti da latinićka grafija *gn* može znaćiti i *dn̄* ili *dn̄* (u čakavskim spomenicima *jn* ili *jñ*).

Prijelaz *dn̄ > dn̄* u primjerima *suđñi* i *gospođñ-* mogu potvrditi još jednim pouzdanim primjerom u *sređñi < sredñi*. U ćirilskoj ispravi iz godine 1467 (u Stojanovića I/2, 171) čitamo (brat) *srjeđñi* („срѣñи“). Taj je primjer prema Mon. serb. 544 unio i Danićić u svoj Rječnik rekavši da misli da je u ñemu *đ* griješkom. No to nije jedina potvrda za obličje *sređñi*. U originalu isprave pisane 2-III 1433 u Sutisci

¹⁾ Primjer гвєсподѣне na str. 25 (Rešetarova izdañia), na kojoj nalazimo tri potvrde za obličje *gospođñ-*, ne može biti dokaz za čitañe „*gospoñe*“, iako u „*Srp. mol.*“ prema Rešetarovoj studiji o ñegovoj grafici „*katkada*“ *ь* stoji i u sredini rijeći za samoglasnikom“ kao u primjeru гвєсподѣна 83^a (v. Rešetar, Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512. „*Glas*“ 176, 1988, str. 177).

kojom Stjepan Tvrtko Tvrtković potvrđuje mir Radoslava Pavlovića s Dubrovčanima (u Mon. serb. 375) čitamo *sridhomь* (visucomь pečatšju), ali u dva prijepisa u Cod. Rag. (u Stojanovića I/1, 513) nalazimo *srjedhom* („срѣдомъ“).

7. Za primjere *suđni*, *gospodni*- i *sredni* ne može biti sumnje da je njihovo *đh* mlađe od *dh*.¹⁾ No ima i drugih primjera u kojima stoji *dh* pored *dh* gdje odnos između jednoga i drugoga oblička nije tako jasan kao u spomenuta tri. To su primjeri *posljedni* pored *posledni* i *predni* pored *predni*.

Obličje *posljedni* potvrđuju i ćirilski i latinički spomenici. U Daničićevu Rječniku ima nekoliko potvrda; ovdje će biti dosta i ove: *законѣ прихнѣ и послѣднѣ*. Mon. serb. 236 (1399), *законѣ прихнѣ и послѣднѣ*. Mon. serb. 317 (1421) i *нихъ послѣднѣмъ*. Mon. serb. 413 (1442). U testamentu gosta Radina iz godine 1466, iz koga sam naprijed naveo potvrdu za obličje *gospodne*, nalazimo i potvrdu za obličje „*posljedne*“ u primjeru: *овон послѣднѣ писмо* (v. Stojanović I/2, 153).

Napose ističem da se obličje *posljedni* može potvrditi i iz dubrovačkih ćirilskih spomenika. Spomenuti su već primjeri iz „Libra“ (od ruke C koja ne uzima *ћ* za *h*): *послѣднѣ* 43,1 i *послѣднѣмъ* 42,5, a ovdje dodajem primjer iz „Srp. molitvenika“ 8- *послѣднѣмъ дань* 86. Ja sam to istakao zato što nam ti ćirilski primjeri pomažu da pročitamo pravo i latinsku grafiju istoga oblička.

Ako je naprijed za latiničko dubrovačko „*fugni*“ utvrđeno čitanje *suđni* ćirilskom grafijom *сѣхнѣ* u „Libru“ i u „Srp. molitveniku“, onda je jasno da i latiničko dubrovačko „*posliegni*“, „*posligni*“, „*poslegni*“ ne vađa drukčije čitati nego ćirilsko *послѣднѣ*, tj. „*posljedni*“.

Zato bih ja volio da je i prof. Rešetar u novom izdanju pjesama Š. Menčetića i Ć. Držića (v. St. P. H. II², 1938) u tri pjesme mjesto *poslihi* metnuo *poslidni*; to su br. 239₈ *poslihi* (u prvom, Jagićevu izdanju: *poslidni* str. 133) prema rukopisnom: „*posljignj' R*, *poslignj' M*; br. 555₁ *poslihi* (u Jag. *poslidni* 379 prema rukopisnom, „*poslidnji*“) prema rukopisnom „*poslignj' D*; br. 579₇ *poslihe* (u Jag. *poslidne* 384 s notom „*rkp. poslognje, čit. poslidne*“) prema rukopisnom „*poslignj' R*.“

Iz ARj. X 953^b kod riječi *posljedni*(!) vidimo da obličje *posljedni* potvrđuju još dva Dubrovčanina: D. Rašina iz god. 1563 sa „*posledne*“ (ispor.: Stvoriću što veliš, nu sumnu da gore — biti će *posledne*

¹⁾ Što se u sprijeda navedenom citatu iz Rešetara (v. pod 2.) čita da je *suđni* nastalo disimilacijom od *suđni*, to je tako rečeno nekom zabunom.

neg prve pokore. Pjesni razlike br. 255. St. P. H. XVIII, str. 130).¹⁾ i R. Ćamačić iz god. 1639 sa „*posledni*“ i *najposledne* (slovo).²⁾

Spomenuo sam da prema štokavskom *suđni* stoji *sujni* u staro-čakavskim „Žićima sv. otaca“, a ovdje treba da kažem da u njima dolazi prema očekivaću i *poslijni* < *poslidni* u primjerima: „*poslignemu*“ (= poslijnjemu) „Starine“ XL, 199 i *nayposlyinega*“ (= najposlijnjega) „Starine“ XL, 183.

Ovdje utvrđeno obličje *poslijni* < *posledni* za čakavski govor može nam pomoći da i latiničku grafiju „*posligni*“ u „Zadarskom lekcionaru“, čakavskom spomeniku nešto mlađem od „Žića“, pročitamo kako treba, drukčije od Rešetara.

Slovo *g* u „Zadarskom lekcionaru“ uzima se i za glas *j*, i to i za primaran kakav je na pr. u *jaje*, i za sekundaran prema štokavskom *đ* u primjerima kao *međa*.³⁾ Prema tome je jasno da se *gn*, kojim se bileži i glas *ñ*, ne mora čitati samo *ñ*, nego i *jn* (ispor. na pr. „čagna“ 9 = *žajna* od nom. „čagan“ 9 = *žajan*), a prema prilikama i *ju*, baš kako i *gn* u „Vat. hrv. molitveniku“ može značiti: *gn*, *ñ*, *dn* ili *đh*. Primjere iz „Zadarskog lekcionara“: „*posligni*“ 14, 81 (2 puta), „*poslignje*“ 76, „*nayposligna*“ 16 čita Rešetar *poslihi*, *poslihe*, *najposliha* i kaže da u Zad. lekcionaru „može katkada i od *dh* ispasti *d*“ (v. „Rad“ 136, 119). No tako „ispadaće“ glasa *d* u *dh* nije ni po čemu vjerojatno ovdje, kao što ga nijesmo mogli uzeti ni u primjerima „*fugni*“ i „*gošpogne*“ u „Vat. hrv. molitveniku“. Takvo ispadaće nije vjerojatno već stoga što i u „Zadar. lekcionaru“ nalazimo i primjera sa jasno napisanim *dh*, na pr. (dne) „*poslidnega*“ (= „*poslidnjega*) 80 pored „*posligni*“ (= *poslijni*) 81. Sa sačuvanim *dh* dolazi i *pridni* „predni“; ispor. na pr. (*poslidna* žalost gorša od) „*p(ri)dgne*“ (= *pridne*) 19.

Što je Rešetar u spomenutim primjerima iz Š. Menčetića i Ć. Držića uzeo čitanje *poslihi* mjesto *poslidni*, bit će možda kriv

¹⁾ Ispor. u D. Rašine i *najposlednu* (rvaću). St. P. H. XVIII, 2.

²⁾ I Rašin i Ćamačićev primjer treba čitati upravo *posledni*, pa bi Maretić boje učinio, da je originalno „*nayposlignje*“ 27^a prenio u „*najposledne*“. Maretić je mislio da bi prema njegovu čenom obličju *posljedni* u primjeru *послѣднѣ* iz Mon. serb. 413 (1442) trebalo da bude *-omu* mjesto *-emu*. Maretić je poslije svoju pogrešku popravio, pa tako primjer: „*законѣ прихнѣ и послѣднѣ*“ iz Mon. serb. 317 (1421), koji tu prenosi „*zakone pridne* i *poslidne*“, kod riječi *predni* XI 511^a prepisuje „*zakone pridne* i *poslidne*.“

³⁾ Rešetar u poznatoj studiji „Primorski lekcionari“ hoće, ali bez dovoljna razloga, da se *g* u drugom slučaju čita *đ* (v. „Rad“ 136, 97 i d.). Da se Rešetarovo razloženje ne može primiti, pokazao je i Ružičić u JF X, 22–25.

O. Kolman, koji je u „Južnoslov. filologu“ XI (1931), 241—273, prikazao Rešetarovo izdanje „Djela Marina Držića“ (= St. P. H. VII², 1930). U toj kritici, pisanoj s mnogo poznavanja stvari, osvrnuo se Kolman i na Rešetarovo čitanje: toj te *poslje[d]ne* čuh (u „Skupu“ 233) hoteci dokazati da je Rešetar tu bez potrebe ispred *ne* dodao *d* uzimajući da je u rukopisu pisarskom griješkom izostalo. Kolman postavlja za dubrovački govor *poslēni*, i za to obličje veli da je postalo ili gubljenjem glasa *d* pred *ñ* (dakle onako kako je Rešetar tumačio „*posliñi*“ u „Zadar. lekcionaru“), ili kao novotvorina od *poslē + ñi* prema primjerima kao *sada + ñi*.

U studiji „Jezik Marina Držića“ spominje Rešetar to Kolmanovo mišljenje (v. „Rad“ 248, 1933, 158₂), ne kazujući koliko ga prihvaća, ali u potožnoj studiji „Jezik pjesama Račinina Zbornika“ piše Rešetar: „Kod *posljedñi* može otpasti *d*: *posliñi* 239,8, 555,1..., *posliñe* 579,7“ (v. „Rad“ 255, 1936, 128), iz čega vidimo da se vratio na svoje starije tumačenje, pa je prema njemu postupao i u svojem izdanju pjesama „Račinina zbornika“.

Ja mislim da postavljanje obličja „*poslēni*“ < *posljedñi* nije opravdano za dubrovački govor. Kolman ga opravdava Rešetarovim čitanjem „*posliñi*“ iz „Zadar. lekcionara“, navodeći k tomu i primjere *bāñāk* mjesto *badñak*, *nāzjanñi* mjesto *najzadñi* iz Prčana (u Boci Kotorskoj), pa *jēna* mjesto *jedna*, *jāna* mjesto *jadna* iz samog Dubrovnika i dr. što ih je Rešetar zabilježio za današnji govor u djelu „Der štokavische Dialekt“ § 71, str. 151. No ja sam već naprijed spomenuo da je Rešetarovo čitanje grafije „*posliñi*“ u „Zadar. lekcionaru“ pogrešno. Jer kad bismo i dopustili da se „*posliñi*“ može čitati „*posliñi*“, to bismo u našem slučaju mogli samo onda, kad bismo uzeli da je *ij* u *poslijñi* oslabilo u *i*, a ne da je *d* u *poslidñi* „ispalo“. Građenje pak pridjeva „*poslēni*“ od *poslē + ñi*, ako se i može dopustiti (ispor. na pr. dijalekatsko *potlañi* prema *potla* iz XVI v. u Mon. croat. i *potleñi*, *potliñi*, *potleñi* prema *potle* i t. d. iz današnjega govora u ARj. XI 160, 161), nije opravdano uzimati za stariji dubrovački govor za koji je zajamčeno obličje *posljedñi* pored *posljedñi*. Takvo građenje pridjeva nije prilično ni stoga što se i dijalekatsko *potleñi* < *potle + ñi* okreće na *potledñi* prema *posledñi* (v. ARj. XI 160), pa bi bilo teško dopustiti da bi se u Dubrovniku moglo uopće načiniti novo „*poslē + ñi*“ pored starijega živoga *posljedñi*. Rešetarovo čitanje grafije „*posliñi*“ ili „*posliēni*“ slabi i ono što ću dalje reći.

Za pridjev *predñi* potvrđeno je i obličje *predñi*. Od potvrda iz ARj. XI 511^a spomenut ću ovdje samo neke, i to najprije iz Miklo-

šićevih Mon. serb. ove dvije: u tomъ obetě kojimъ smъ se klebъ *predñemu* (прѣднѣмъ) knezu. 41 (1253). zakone *pridñe* (приднѣ) i *poslidñe* (послиднѣ). 317. (1421). Iz ove dvije ćirilске potvrde izlazi pouzdano obličje *predñi*. Od ostalih primjera za to obličje dosta je da spomenem dubrovački latinički iz Vetranovičeva „Pelegrina“ (stih 216): Što se probavlja, veće se nikadar opet ne ponavlja u svoju *predñu* (s varijantom *predñu* iz prijepisa od god. 1781) stvar. St. P. H. IV, 87.

Iz tih primjera izlazi da je i dubrovački govor XVI vijeka poznao obličje *predñi*, pa nam je onda jasno da je i prof. Rešetar u svojoj redakciji „Dunda Maroja“ Petračićeva naopako čitanje „*upregnu* usta“ (v. St. P. H. VII¹, 242) mogao okrenuti „u *predñu* votu“ (v. St. P. H. VII², 258), a možda bi još i bolje učinio, da je originalnu latiničku grafiju „*pregnu*“ prenio u novu *predñu*. Ako je, dakle, Rešetar grafiju „*pregnu*“ u „Dundu Maraju“ čitao „*predñu*“, onda je i „*posliēgne*“ u „Skupu“ mogao, ili upravo morao čitati *posljedne* (ili *posljedñe*) mjesto „*poslje[d]ne*“. Inače je trebalo da uzimajući otpadanje glasa *d* u *dñ* u *posljedñi* prema grafiji „*posliēgne*“ uzme jednako otpadanje i u grafiji „*pregnu*“ za *predñu*, pa da u svoje izdanje metne *pre[d]ñu* ili *preñu*. Kad bismo pristajali za Kolmanom, onda bismo i ovdje čitajući grafiju „*pregni*“ kao „*preñi*“, mogli reći da „*preñi*“ postaje ili od *predñi* ili od *pre + ñi*.

8. Prijelaz *dñ > dñ*, za dubrovački govor utvrđen u *suđni*, *gospodñ-* i *sredñi*, mogao bi biti i u spomenutom primjeru iz „Libra“ *трдѣнна* 30, 7. Iz teksta u „Libru“ 196: „dan suđni (сѣдѣни) od koga nije nijedna stvar *трдѣнна* ni strañija“ vidimo da je to komparativ od *trudan* od koga u starijem jeziku nalazimo i tvorbu *trudñi* mjesto *trudñiji* kao *svjetli* mjesto *svjetliji* od *svijetao*.¹⁾ Komparativ *trudñi* mogu potvrditi i za dubrovački govor primjerom: *Trudñe* (u rkp. „*trudgne*“) je puhat neg udarat. Daničić, Poslovice.²⁾ Prema tome bi u dubrovačkom govoru, koji je imao *suđni* pored *sudñi*, moglo biti i *trudñi* pored *trudñi*, pa zato mislim da i *трдѣнна* u „Libru“ treba čitati *trudña*.³⁾

9. Govoreći naprijed o obličju *posljedñi* pored *posljedñi* i *predñu* pored *predñi* htio sam prije svega da za stariji dubrovački govor utvrdim obličje *posljedñi* (upravo *posljedñi*) i *predñi*, iz čega su onda

¹⁾ Komparativ *svjetli* (*svitli*) ima potvrda u Naješkovića, M. Držića, Čubranovića, D. Račine, Gundulića i dr. (v. Rad 248, 182).

²⁾ Iz današnjega jezika znam da se u Piperima govori *trudñi* i *trudñi*.

³⁾ Takome bi se čitanju moglo zabaviti samo to što se u ovom dijelu „Libra“ glas *ñ* biježi slovima *ñu*, a ne *ñu*.

izašle i neke opravdane korekture u čitaću starijih dubrovačkih autora. Pri tome sam istakao da *đh* u *posljedni* i *predni* ne treba da stoji kao *đi* u *sudni*, *gospodni* i *sredni*. Za *đh* u ova tri primjera ne može biti sumnje da je mlade od *đh*, ali za *đh* u *posljedni* i *predni* moglo bi se reći i da je starije od *đh*.

Po Rešetarovu bi mišljenje *đh* u *posljedni* bilo starije, jer su njemu „sadašnji oblici *sudni*, *posljedni* postali disimilacijom grupe *đh*“ (v. „Dubrov. zborn.“ 193), a u *predni* mlade, jer za to obličje veli da je u njemu (kao i u *prolični*) „neobična palatalizacija dentala“ (v. „Rad“ 248, 154).

Ja mislim da je naše obličje *posljedni* i *predni* kontinuirana nekadašnja *poslědnii* i *prědnii* koje nalazimo i u staroslovenskom jeziku (v. i u Vondráka I², 538), na pr. u Mar.: i se sŏtŕ poslědnii iže bŏdŏtŕ prědnii... Luka 13, 30. egda zŕvanŕ bŏdeši cěmŕ na brakŕ, ne sědi na prědnii městě... i togda načěneši sŕ studomŕ poslědnii město držati. Luka 14, 8—9.¹⁾ Prema tome naše obličje *posljedni* i *predni* nalazi svoje korespondente i u drugim slovenskim jezicima.

No u starocrkvenoslovenskom jeziku ima i obličje *prědnii* (u Euch. 79a), načinjeno prema *prědnii* i *prědnii* (v. i u Vondráka I², 538), a u ruskocrkvenoslovenskom jeziku ima i *poslědnii* (v. u Sreznevskoga Mater.), načinjeno prema *poslědnii*. Prema tome ne bi bilo neopravdano reći da se i u našem jeziku pored običnijega obličja *posljedni* i *predni* moglo razviti i gdje gdje održati i neobičnije obličje *posljedni* prema *poslědnii* i *prědnii* prema *prědnii*. Zato je i Miklošić u svome „Lexiconu“ naše potvrde za obličje *posljedni* iz Mon. serb. (ispor. послѣднѣ 334. послѣднѣ 226. послѣднѣ 280. 283. послѣднѣ 296. 340. 434. послѣднѣ 296. 314. 336. 433) metnuo pod послѣднѣ. Otud se vidi zašto sam već naprijed rekao da se za naše obličje *posljedni* i *predni* ne može tvrditi da postaje kao *sudni* < *sudni*.

Pridjev *posljedni* upotrebljava se u štokavskom književnom jeziku u značenju kojemu je suprotno značenje pridjeva *prvi*, dakle za vrijeme (na pr. *posljedni* — *prvi* dan), za red (na pr. *posljedne* — *prvo* dijete), za rang (na pr. *posljedni* — *prvi* đak), za cijenu (na pr. *posljedna* — *prva* briga, tj. najmaña i najpreća), za prostor (na pr. *posljedna* — *prva* klupa), a pridjev *predni* samo u značenju kojemu je suprotno značenje

¹⁾ Ispor. i hrv. glagolski tekst: Jegda zvanŕ budeši nēcimŕ na brakŕ, ne sědi na pridnii městi... i tagda včneši sa studomŕ držati poslědnii město. Berčić, Ulomci IV, 75. Ispor. i u „Rañ. lekc.“ 275 lekc.: Kade zvan budeš na pijer, ne sđedi na prvom mjestu... tadađ počneš i stidom poslědnii mjesto držati.

pridjeva *stražni*. U našem književnom jeziku dolaze i primjeri kao *predni* — *posljedni* slučaj u značenju „prvi“ — „drugi“. Iz primjera u ARJ. XI, 486/7 vidimo da je i značenje pridjeva *predni* „koji je ispred drugih“ bilo nekad šire i da je pridjev *predni* često stajao u suprotnosti prema *posljedni* sa značenjem „koji je iza drugih“; tako se nekad govorilo na pr. i: u *predne* vrijeme, *naši predni* (tj. naši prvi, preci, „pređi“) i dr., tj. i u takvim slučajevima gdje bismo očekivali *predni* prema *pređe*, zbog čega se i stariji pridjev *predni* zamijenio novijim *pređašni* ili *prijašni*, a prema ovima se uz *prvi* načinilo i *prvašni*. Iz svega se toga može dopustiti da je naš stariji pridjev *predni* upotrebljavan i u vremenskom značenju, mogao dobiti i obličje *predni*, i da u obličju *predni* ne treba da bude svagda kontinuirana tvorbe prema *pređe*.¹⁾

10. Ja sam, kako su čitaoci već prije vidjeli, uzeo da je naše *čh* i *đh* u primjerima kao *smučha* pored *smutna* i *sudni* pored *sudni* postalo čisto fonetski, tj. regresivnom asimilacijom dentala *t* i *d* palatalu *h*. Takvu je asimilaciju za *đh* u *gospodni* uzeo i Budmani rekavši da „omekšanje s *n* prelazi na *d* što se tijekom mijenja na *đ*“.²⁾ No tumačeći ličko *kūčnaci* < *kūtnaci* i spominjući uz obličje *kutni* (od *kut*) Vrančičevo „*kučni*“ veli Budmani i ovo: „Postanje se tumači tijekom što su se glasovi *čn* (možebiti u doba kad se glas *č* malo razlikovao od *tj* kao što je i sad kod čakavskoga *č*) mijenjali u *tñ*, kao n. p. u *kūčnii* i *kūtnii*, *nđčnii* i *nđtnii* itd., te se po tome shvatilo kao da između *kūčnii* i *kūtnii* nema razlike za ona dva glasa.“ Tu eto

¹⁾ Ruski jezik u svome poznatom dualizmu ima i ovdje, pored svojega *ūperednii*, iz crkvenoslovenskog jezika preuzet pridjev *ūprednii* (starorus. *ūprědnii*), kojemu je danas značenje „pređašni“, ali se nekad upotrebljavao i u našem današnjem značenju „predni“ (na pr. noge).

²⁾ Jednako i Maretić tumači obličje *posljedni*, za koje smo rekli da bi se moglo i drukčije tumačiti, utvrđujući svoje tumačenje primjerom *vodnica* od *vodnica* (v. ARJ. X, 958). No riječ *vodnica*, čini mi se, ne potvrđuje to što hoće Maretić. U VRJ. čitamo doduše: „*vodnica* (u gornj. prim.) vidi *vodnica*“, a uz ovu: „(u gornj. prim.) u rala ono drvo navrh kojega je jaram (od prilike kao u kola što je oje)“. Iz Vukova upućivanja na obličje *vodnica* ne izlazi još da je to obličje doista i starije. Ja naprotiv mislim da je *vodnica* starije obličje, jer postaje od **vođa* (od korijena koji je u *ved-em*), od čega postaje i naša dijalekatska (kajkavska) riječ *vojka* (< *vođ-ka*), obično u pl. *vojke* 'uzde'. Za slovenski jezik biježi Pleteršnik *vōja* 'das Leitseil, der Leitriemen'; *vōjka* 'isto', pl. *vojke* 'die Zügel'; *vōjnica* 'das Leitseil' — 'der Leitarm, die Handhabe an der Kurbel' — 'in der Schneidemühle die Hebestange, vermittels welcher die Säge auf und ab gehoben wird' — 'der Pressbengel', dakle sve u značenjima s kojima se može lijepo složiti i značenje naše riječi *vodnica*.

Budmani dopušta da je *čh* (ili *čn*) mjesto *th* nastalo utjecajem primjera u kojima se iskonsko *čn* miješalo u *th*, a Budmanijevu se mišleću približuje i ono što je govoreći o nekim našim primjerima sa *čh* (pored *th*) i *đh* (pored *dh*) rekao A. Vaillant u svojoj studiji „La langue de Dominko Zlatarić“ I, 1928, 341/2.

Promjenu *čh* > *th* (u primjerima kao *svijetňak* mjesto *sviječňak*) tumači Vaillant fonetski, a za promjenu *th* > *čh* veli da je sporadična, nastala možda krivom restauracijom skupa *čh* u vrijeme kad je *čh* prelazilo u *th* (hiperdijalektizam). Isto bi, dakako, vrijedilo i za promjenu *đh* > *đh*, no Vaillant ne spominje primjera gdje bi iskonsko *đh* prelazilo u *đh*. Samo po sebi ovakvo tumačenje ne bi bilo nemoguće. No ja ga ne primam zato što nime ne možemo protumačiti naprijed spomenuto *čl* mjesto *tl* (u primjerima *prosviječlati* i *prosvječluje*), jer bi za takvo tumačenje prelaženja *tl* u *čl* trebalo da bude i primjera u kojima je iskonsko *čl* prelazilo u *tl* (kao *čh* u *th*). A kad takvih primjera nema, opravdano je, mislim, reći samo to da je *tl* i *th*, *đh* prelazilo sporadički fonetski, regresivnom asimilacijom dentala *t* i *d* palatalu *l* i *ň* u *čl* i *čh*, *đh*.¹⁾

11. U dosta navedenih primjera stoji jasno *čh*, *đh* za *th*, *dh*, no iz primjera *segasvično* (v. pod 4.) vidimo i to da je *th* moglo prelaziti i u *čn* (mjesto *čh*). Kako je to *čn* mjesto *čh* postalo, tj. da li fonetski, dispalatalizacijom skupa *čn* u *čn*, ili analogijom zbog miješanja nastavaka *-ni* i *-ňi* (ispor. s tim i primjere kao *küčni* pored *küčňi*), nije sasvim jasno.

Prijelaz *th* > *čn* pokazuje, mislim, i starije mjesno ime *Zažično*, danas Pazarište u Lici. Kako ondje ima i mjesto *Žitnik*, to je najprilicnije izvoditi i *Zažično* iz starijega „*Zažitnie*“ (v. i u Mažuranićevim „Prinosima“ 1676).

I za *đh* > *đn* (mjesto *đh*) mogu navesti jedan zanimljiv primjer. U Hrvatskom Grobu, selu starih hrvatskih kolonista u Slovačkoj, zabilježio sam godine 1933 riječ *zâkladna* u značenju „gornji dio uzglavlja ili začelja u posteje (kreveta)“, po tamošnjoj fonetici mjesto *zakladňa*. Istu je riječ u obličju *zlâkaňa* 'Kopfteil des Bettes' zabilježio i P. Skok za Jurkovo Selo u Žumberku (v. Jagićev „Archiv“ 33, 373), a i ja sam u selu Račaku kod Vukove Gorice na Kupi zabilježio „u *zlakaňe* je vrgla“, tj. metnula je u ugao posteje. Skok ne tumači

¹⁾ Da paralela sa *čh* i *đh* bude potpuna, trebalo bi da uz promjenu *tl* > *čl* bude i potvrda za promjenu *dl* > *đl*, no ja za nju ne znam ni jednoga primjera. Tako na pr. i u „Vat. hrv. mol.“ u kojem dolazi obličje *gospodňe* pored *gospodne* nalazimo *ařinu* 258, *prodliše* 269.

svoje riječi *zlakaňa*; ja je tumačim metatezom od *zaklaňa*, gdje je *-dňa* reducirano u *-ňa*. Istu sam riječ zabilježio u Valpovu i u obličju *zâklandä* (uzglavlje ili uznožje u posteje), dakle s metatezom mjesto *zakladňa* od *zakladňa*.

12. Želeći da u ovom članku odgovorim na pitanje kako treba tumačiti *čn* za *th* i *đh* za *dh* u nekim našim primjerima kao *priječňa* mjesto *prijetňa*, *sudňi* mjesto *sudhi* i dr., mislim da sam pokazao da je opravdanije da njihovo *čh* i *đh* uzimamo za sporadičnu fonetsku pojavu, tj. regresivnu asimilaciju tvrdih dentala *t* i *d* palatalu *ň*, nego da se utječemo analogiji izašloj otud što se iskonsko *th* i *dh* pomiješalo sa *th* < *čh* i *dh* < *đh*. Za svoje shvatanje mislim da imam potporu u primjerima s novorazvijenim *čl* od *tl*, koje se ne može tumačiti miješanjem skupa *čl* sa *tl*, jer nema primjera u kojima bi primarno *čl* prelazilo u *tl* (kao *čh* u *th*).

Stjepan Ivšić